

Eleştirel Bir Çevre Anlayışına Doğru

İnsan ömrü, evrendeki birçok canlı cansız varlıklarla karşılaştırıldığında çok kısa. İnsan ömrünün bitimli olduğunu biliyoruz. Ya evrenin ömrü ne kadar? Başlangıcı var mı? Sonu var mı? Yüzlerce yıldan beri bu sorular, düşünen insanların kafasını kurcalıyor. Nereden geldik? Nereye gidiyoruz? Yaşamdaki amaç ne?

KIYAMET NASIL KOPACAK?

Ahmet İNAM

Tarih boyunca insan, büyük âfetler yaşamış. Tufanlarla savrulmuş, depremlerle sarsılmış, yanardağlardan kopan lavların altında kalmış, sel baskınları, taşkınlar, fırtınalar, kuraklıklar, salgın hastalıklar görmüş, apansız gelen iklim değişiklikleri, tarım yapılan toprağın verimini yitirmesi, yer yüzüne çarpan gök taşlarının öldürücü etkileriyle karşı karşıya kalmış. Dünya denilen, bu aman vermez doğa çalkanlarının olup bittiği gezegende, içinde bulunduğu, onu sarıp sarmalayan **çevresiyle** didişmiş durmuş. Dünya'yı kuşatan gök yüzüne zaman zaman sığınmış, zaman zaman ondan korkmuş. Hayatta kalma savaşında milyonlarca kayıp vermiş. Tehlike dıştan, yakınındaki doğadan, gök yüzünden gelmemiş yalnızca, kendi kendisiyle savaşmış, kendi kendini öldürmüştü.

Bundan dolayı, çok eskiden beri toplumlar, dünyanın ya da evrenin sonunun nasıl olacağı konusunda düşünceler geliştirmişler. Sanatta, edebiyatta, efsanelerde, dinlerde, bilim çevrelerinde bu konu sık sık gündeme gelmiş. "Kiyamet teorileri", "kiyamet öyküleri", "kiyamet senaryoları" yazılmış. Yazılmakta. Zaman zaman ruhsal dengesini yitirdiğine inanılan birtakim insanlar, kıyametin nasıl ve ne zaman kopacağını söylerler. Kiyâmet nedeni genellikle, tanrıların ya da Tanrı'nın gazabıdır; ahlâk bozulmuş, insan yanlış yollara sapmıştır.

Kiyamet beklentisi hiçbiri zaman ortadan kalkmıyor. İnsanlar sonlarının ne zaman ve nasıl olacağını bilmek istiyor. Ölümlü olduğunu biliyor. Nasıl ve ne zaman öleceğini merak ediyor.

Sonumuzun nasıl olacağını biz de kendimize göre düşünüp tahmin edelim mi? Kozmoloji, evreni inceleyen bilim dalı. Kozmogeni ise evrenin oluşumunu, başlangıcını. Evrenin yaratılışı, doğuşu, oluşumu hakkında değişik kuramlar tartışılıyor. Sonu hakkında da. Evrenin başlangıcı ile ilgili kuramlar, evrenin sonunu da kestirebilirler. Belki bilimin verileriyle kıyametin nasıl olacağı konusunda geliştirilen kuramlara, senaryolara (burada, "senaryo", bir sü-

reci, bir oluşumu, kestirmeye, tahmin etmeye yönelik, bilimlere dayalı düşünceler olarak anlaşılmalı) yeni bir ad bulmak gerekiyor: **Kozmoteleoloji** (Kozmos + telos + logos sözcüklerinden oluşuyor, sırasıyla, evren, son, bilim demek). Ben bir kozmoteleog değilim, yine de bir felsefeci ve kültür adamı olarak, haddimi bilip, genel çizgileriyle kıyamet senaryoları üzerine konuşabilirim. Kozmoteleolojiye Türkçemizde "sonbilim" diyebiliriz belki. İnsanlık olarak sonumuzu bilmeye yönelik, bilim destekli çabaların tümünü oluşturuyor, **sonbilim**) (Sakin son bilimi, bilimin sonu, "en son bilim", nihâî, sonul bilim olarak anlamayın. Bilimin sonu yoktur. Evrende insan ve insan gibi bilim yapan varlıklar oldukça bilim hep olacaktır).

ÇEŞİTLİ KIYAMET SENARYOLARI

İnsan ömrü, evrendeki birçok canlı cansız varlıklarla karşılaştırıldığında çok kısa. İnsan ömrünün bitimli olduğunu biliyoruz. Ya evrenin ömrü ne kadar? Başlangıcı var mı? Sonu var mı? Yüzlerce yıldan beri bu sorular, düşünen insanların kafasını kurcalıyor. Nereden geldik? Nereye gidiyoruz? Yaşamdaki amaç ne? Bu soruların yanıtları felsefe denilen alanların içinde sorgulanıyor. Efsaneden de geliyor yanıtlar, dinsel kaynaklardan da. Sorgulama felsefede. Bilimin de belli sınırlar içinde, evrenin başı ve sonu ile ilgili görüşleri var. Zaman içinde evren daha iyi tanındıkça, bu görüşler de değişecek.

Simdilik yazımızın amaçları açısından, **sonumuzla ilgili** şu görüşleri ileri sürerek tartışmaya geçebiliriz:

a) Evren, yapısı gereği, içinde gizil (potansiyel) olarak sonunu taşır. Evrenin, dolayısıyla içindeki dünyanın bir sonu oluşu, bu görüşe göre, doğaldır. Örneğin, eğer evren sürekli olarak genişliyorsa, belli bir "kritik" noktadan sonra, gerisin geri büzülme, küçülmeye başlayacaktır. Belki, bu büzülme bittiğinde evren sıkışacak ve yeniden bir patlamayla (Big Bang) genişlemeye, büyümeye başlayacaktır. Kimi Doğu inançlarına da yansımış bu anlayışa göre, var

oluş ve yok oluş art arda gelecek, evren büzülüp genişlemelerle hiçbir zaman yok olmayacaktır (Dünya'nın da yok olup yeniden oluştuğunu söyleyebilir miyiz? Olaylar belli periyotlarla hep tekrar edip duruyor mu? Acaba bu, dünyaya kaçınıcı gelişimiz? Bu tekrarın anlamı ne?).

b) Evren hiçbir zaman tümüyle yok olmayacaktır. Yalnızca evreni oluşturan gök cisimleri doğarlar ve belli bir süre sonra "ölürler". Örneğin Güneşimizin böyle bir sınırlı ömrü vardır. Dolayısıyla gezeğimizin de, Gök cisimleri ve onların oluşturduğu sistemler de ömürlerini tamamlayıp, günü gelince ölürlere. Ölmeleri yok olmaları demek değildir. Başka birşeye "dönüşürler" yalnızca. Enerjiye, başka bir gök cismine. Dünyamız ömrünü doldurunca, üstünde yaşayanlarla birlikte, daha önceki özelliklerini yitirecektir. Bir yoruma göre, kıyamet böyle birşeydir.

c) Evrenin bütününün ya da dünyanın ait olduğu Güneş sisteminin ve onun da içinde bulunduğu galaksimizin "doğal" dönüşümleri bizi kıyamete götürebileceği gibi, evren, galaksimiz, Güneş sistemimiz yok olmadan da kıyamet kopabilir. Dünya, içinde bulunduğu evren diliminde, evrendeki sürecin gereği ortadan kalkabilir. Evrendeki gök cisimleri arasında belli bir uyumun, enerji alış verişinin olduğunu varsayabiliriz. İşte, evreni oluşturan parçalar arasında **uyum** bozulursa, dünyadaki yaşam tehlikeye girebilir. Örneğin, belli bir gök cismindeki patlama, Dünya'nın Güneş'e olan uzaklığını, yörüngesini değiştirebilir. Bu da Dünya'daki yaşamı olanaksız kılabilir.

d) Dünya'ya dışarıdan "fiziksel müdahale" olabilir. Bir gök cismi Dünya'ya çarpar, yaşamı bitirir.

e) Kimi bilim kurgu kitaplarında ya da filmlerinde olduğu gibi, dünyanın sonu, dıştan gelen "fiziksel müdahaleler"le değil de, yine dıştan gelen "akıllı" varlıklar yüzünden olabilir.

f) Şimdiye dek, hep dünyanın dışındaki öğelerin sonumunu hazırlayacağını düşündük. Oysa dünyadaki yaşam, düzenini yitirdiği için yok olabilir. Dünya'nın yüzü, Ay'ın ya da Venüs'ün yüzüne dönüşebilir. Bu durum, özellikle kendilerine "çevreci" diyen insanların kaygısı olsa gerek. Dünyadaki yaşam, belli bir "eko-sistem" içinde, belli bir **dengeye** ve **düzene** bağlı olarak sürüp gidiyor. Bu denge ve düzen bozuldu mu, dünyanın iklimi değişebilir, zelleler olabilir, karalar su basabilir, büyük bir yanardağ patlayabilir, enerji kaynakları tükenebilir, yaşam kaynağı oksijen azalabilir.

g) Bu sonu insan yaratabilir. Büyük nükleer patlamaların yol açtığı radyasyon, kirlenen su kaynakları, gürültü, nüfus artışı sonumunu getirebilir.

h) İnsanlar arasında savaş olabilir. Bu savaşta kullanılacak silâhlar, hayatı felç edebilir.

i) Salgın hastalıklar kırabilir insanı.

Bütün bu saydığım durumlarda **çevremiz** bizden **yaşam desteğini** çeker. Çaresiz kalırız. İnsan kıyamet habercisi ve kıyamet hazırlayıcısı olabilir. Kendi sonunu kendi hazırlar. İstemeye istemeye intihar ediverir!

Nasıl kopacak kıyamet? Ne zaman kopacak? Nerede kopacak?

Dikkat edilirse, şimdiye dek, kıyametin hep "fiziksel" nedenlerle oluşacağını düşündük. Oysa bu görüş, oldukça kısır ve sığ bir görüştür. İnsan, şimdiye dek, hiç düşünmediği bir biçimde kendi sonunu hazırlayabilir. Evren yerinde durur, galaksimiz, Güneş sistemimiz, Dünyamız da. Yine de yok olup gidebiliriz. Bu gaflet, bence en tehlikeli gaflettir. İnsanın nasıl bir çevrede yaşadığını anlayamamasından, düşünmemesinden kaynaklanır.

O halde, çevremiz üstünde düşünmemiz gerekli. Bilimin çocuklarına yaraşan budur. Basmakalıp kı-

*Çevre sorunları
yalnızca
mühendisliğin,
teknolojinin ve bazı
bilim dallarının
çabalarıyla
çözümenecek
sorunlar değildir.
Bunu iyi anlamak
gerek. Çevre sorunu
bir yaşama
sorunudur. Çevreye
bir anlam verme,
onunla iletişime
geçme sorunudur. Bu
da, "çevre" kavramını
irdelemekten geçer.
Nedir çevre?*

yamel senaryoları, basmakalıp evren, dünya, insan ve yaşam anlayışımızdan çıkıyor. Bunu aşmalıyız. Dar, sığ, düşünme biçimlerini sorgulamalı, eleştirmeliyiz. Nasıl? Çevre üzerinde olanca gücümüzle düşünerek. İşte bu yazıda belli sınırlar içinde bunu deneyeceğim. Konu oldukça geniştir. Bu yazının sınırlarını aşar. İleride konuyu bütünleyen yazılarla tartışmayı sürdürebiliriz.

DOĞA İLE SÖYLEŞEBİLMEK

Sonumuzu çevremizle olan ilişkimiz belirleyebilir. Bunun nasıl olabileceğini adım adım, belliler geliştirebiliriz.

Evrenin tarihi hakkında yeterli bilgimiz olmasa bile, insan türünün oluşumundan önceki ve sonraki dünya tarihinin önümüze sunduğu belgelere dayanarak, çevre-insan ilişkisi konusunda görüşler geliştirebiliriz. Dünyanın oluşumundan bu yana geçen süre içinde, canlılar âleminin ortaya çıkışıyla, birçok canlı türü ortadan kalkmış, dönüşmüş, evrime uğramıştır (Evrim kuramının tartışmasına girmek istemiyorum. Canlıların nasıl oluştuğu tartışmasına da. Söylemek istediğim, yer yüzünde, evrendeki değişimle birlikte bir değişimin olduğu ve bu değişimin akışı içinde bazı türlerin ortadan kalkması). İnsan türü de varlığını sürdürebilmek için, çevresine uyum sağlamak, çevresinin ortaya çıkardığı sorunları çözmek zorunda kalmış. Çevresini **yenmiş**, düzenlemiş, değiştirmiş. Çevresi onu, o çevresini etkilemiş. Hayatı sürdürebilmek, çevremizle olan karşılıklı etkileşimi kavrayıp, **düzenleyebilmek**, belli ölçüde denetleyebilmekle sağlanıyor.

Çevremizle aramızda bir **etkileşme** olduğunu söyledik. Doğa bizi etkiliyor: Neyi yiyeceğimizi, neyi giyeceğimizi, nerede oturacağımızı, örneğin, bitki örtüsü, yer yüzü şekilleri, avlanacak ve yenilecek hayvanların dağılımı ve iklimiyle belirliyor. Biz de bu belirlenme içinde çevremizdeki doğayı değiştiriyoruz. Bu değişim ve etkileşim süreci önce, teknoloji ve onun bilgisini ortaya çıkarıyor.

Etkileşim, bir **haberleşme** olarak da sürüyor. Çevremizle haberleşiyoruz. İletişime geçiyoruz. Çevremiz bize "işaretler" gönderiyor, çözümleri gerekli "ilettiler", mesajlar. Rüzgârın, bulutun, dumanın, ateşin, yıldızların ne anlama geldiğini yorumlamaya çalışıyoruz. Deprem oluyor, yanardağ patlıyor, ırmaklar taşıyor, bütün bu doğa olaylarını yorumluyoruz. Önce efsanelerle, tanrılarla. Buna karşı törenler düzenliyor, kurbanlar kesiyoruz. Doğrusu, efsane yaşayan toplumlarda binlerce yıl öncesinden bu yana sürüp giden bir iletişimden söz ediyorum. Şimdilerde, iklim değişikliklerini denizlerdeki akıntılar, kara-ların hareketini, enerji kaynaklarının azalmasını, bilimin ve teknolojinin verileriyle yorumluyor, buna göre önlem alıyoruz. Çevremiz bize kendini **anlatıyor**. İlettiler, mesajlar gönderiyor, durumunu bildiriyor. Biz de, doğanın bu seslenişini ne kadar **anlıyorsak**, anlayışımızın sınırları içinde gerekli karşı iletiyi gönderiyor, doğaya karşı tavrımızı ortaya koyuyoruz. Doğa bize ormanlarımızın tükendiğini, tükenmekte ol-

duğunu, erozyona, iklim değişikliklerine, kimi canlı türlerinin yok olmasına, oksijen azalmasına yol açarak haber veriyor. İşte doğanın sesini anlayıp, yorumlayarak, önlemlerin alınması dünyaya bir seslenme oluyor. Sanki ona, "ey doğa, ben senin bir parçanım, bütünümlen seninle, sen de evrenle bir bütünsün, bana lettiğin şifreleri çözdüm. Karşılığında şunları sağlıyorum sana, sana karşı davranışlarımla; beni anla, seni anlamama da izin ver, seninle haberleşelim, iletişimimiz tam olsun seninle. Çünkü, benim söylediğimi sen anlamıyor, senin söylediğini de ben anlamıyorsam, aramızdaki iletişim kopukluğu seni benden alır, sana uzak düşer, yabancılaşırım. Sen benim bir parçamsın (bedenimle), ben senin bir parçanım. Sana yabancılaşmam, kendime yabancılaşmam demektir. Kendimden uzak düşerim böylece. Yaşayışımın uzak düşerim. Görünüşte yaşıyorumdur, canlıyım, ayakta yım, bedenim ortadan kalkmamıştır ama, ne kendi sesimi ne de senin sesini duyamadığım için, yaşayışima karşı **sağırım**. Böylesi bir yaşam, insan türüne yakışır mı? Bırakın insan türünü, herhangi bir canlı türüne yakışır mı? Beni iletişimsiz bırakma, doğa! Seni anlayayım. Kendimi anlayayım. Diğer insanları, toplumu, toplumun tarihini, kültürünü, yer yüzünde oluşan, oluşmakta olan olayları, Dünya gezegenini, gezegen sistemini, Güneş sistemini, galaksimi, galaksimin yer aldığı evrendeki diğer galaksileri kavrayıp, yorumlayabileyim" diyoruzdur.

İşte bu sesleniş, yeterince anlaşılmaz, doğanın verdiği karşılık gerekli ve yeterli biçimde yorumlanamazsa, iletişimsizliğin yarattığı bir **yok oluşu** **kuşusuna** düşeriz. Bu durum, insanın üzerinde gerektirdiği düşünmediği bir kıyametli, bir sonu hazırlar: Değişen çevresiyle gerektirdiği biçimde haberleşememek. Çevremizle olan muhabbetin, sevgi ve ilgi dolu konuşmanın eksikliği, insanın başına pek de akıllına getirmedikleri büyük bir belâ açar. Sonumuzu hazırlayabilir. Eski dönemlerde, aynı sokakta, bitişik evlerde oturan hanımlar birbirleriyle "hü komşu!" diyerek haberleşmeye geçermiş. Biz de doğayla konuşmaya "hü doğa, sana söylüyorum" diye başlayabilir miyiz?

ÇEVRE SORUNU NEDİR?

Çevre sorunu, tüm canlıların, hatta tüm var olanların sorunudur. Temelde bir etkileşme ve haberleşme sorunudur. Canlı türü çevresiyle, kendini doğada var edecek biçimde etkileşip, haberleşemezse, bunun yol açtığı sağlıksız, hastalıklı durumda, varlığını ortadan kaldırmaya yönelik tehditler altında yaşarsa, çevre sorunu var demektir.

Şu anda nasıl yaşıyoruz çevre sorununu? Hava kirleniyor, sular da; denizlerde yaşam tehlike altında, ozon tabakası delindi, nükleer ve kimyasal atıklar ve bu atıkların yeniden kullanılabilmesi sıkıntılar yaratıyor diye düşünüyoruz; gürültü, nüfus artışı, enerji kaynaklarının azalması sorunlarının insan psikolojisi üzerinde yarattığı gerilimi yaşıyoruz. Çevre kirliliğinin, doğal kaynakların insanlarca aşırı sömülmesinin insanın sonuna yol açabileceğine inan-

yoruz. Çevremizi temiz tutmak, doğayı bu haliyle korumak, şu anda var olan bitki ve hayvan türlerinin yok olmasını istiyoruz. Nüfus artışından yakınıyoruz. Çarpık kentleşme rahatımızı kaçırıyor. Çeşitli çevreci gruplar "yeşil" in korunması için politik bir savaş veriyor. Sokakların, piknik yerlerinin, akarsuların, denizlerin, havanın temiz tutulması çevreci bir "mücadele" olarak görülüyor.

Bütün bu çabalara itirazım yok. Üstelik, bu yazımda son otuz-kırk yıldır ivme kazanmış, çevreci kaygıyla sürdürülen etkinlikleri yeterince, ayrıntılarına dayanarak tartışabilmiş değilim. Yine de bu "çevre koruma" uğraşında, temel yanlışların, yeterince düşünülmemiş noktaların olduğunu görüyorum, üzülüyorum.

Öncelikle, çevre hareketinin dayandığı düşünce temeli yeterince işlenmemiştir, eksik ve özürdür. Neden mi? Çok basit. Çevre sorunları yalnızca mühendisliğin, teknolojinin ve bazı bilim dallarının çabalarıyla çözümlenecek sorunlar değildir. Bunu iyi anlamak gerek. **Çevre sorunu bir yaşam sorunu**dur. Çevreye bir anlam verme, onunla iletişime geçme sorunudur. Bu da, "çevre" kavramını irdelemekten geçer. Nedir çevre? Çevre denince yalnızca toprağı, suyu, havayı, fiziksel öğeleri anlıyoruz. Oysa, salt fiziksel açıdan baktığımızda bile, bu anlayış eksiktir. Yalnızca **dışta** değildir çevremiz. **İçtedir** de. Bedenimiz bir çevredir bize. Bedenimizle ilişkimiz, ruhumuzla ilişkimizi düzenler. Doğa bizi, bizdedir. Çevre bizi, bizdedir. Unutuyoruz. Kimi düşünürler, çevremizi bedenimizin bir uzantısı olarak yorumluyorlar. Haklıdır.

Sonra, çevremiz yalnızca fiziksel değildir, manevirdir de. Ruhsaldır. Duygularım, fiziksel çevremle ilişkimde, sürekliliği hazır olan bir ruhsal çevredir. İnançlarımız da öyle. Düşüncelerimiz. Kültürümüz. Ahlak anlayışım. Toplumum. Demek ki, biz insanlar tek bir çevrede yaşamıyoruz. Birçok çevremiz var. Doğal, toplumsal, kültürel, ahlaksal, bireysel, teknolojik, bilimsel, ekonomik, siyasal, duygusal, sanatsal, tarihsel... çevrelerde yaşıyoruz. Çevremizi yalnız fiziksel doğamız olarak algılamayalım. Büyük bir yanlışlığı düşeriz.

Bundan dolayı, çevremizin başımıza açtığı sorunlar, yalnızca, mühendis ve bilim adamlarının çözüm önerileriyle ortadan kaldırılamaz. Çevreyi oluşturan çok yönlü ilişkiler ağını kavrayabilecek kültür adamlarına, **çevre düşünürlerine** gereksinimimiz vardır. Çevre felsefesine zorunluyuz. Yazık ki, ülkemizdeki gidice baktığımızda böyle bir duyarlılığı yeterince göremiyoruz. **Çevre sorununun bir kültür sorunu olduğunu unutuyoruz.** Çünkü çevremiz yaşama alanımızdır. Yaşayan insanlar salt "doğadan" ibaret değildir ki! İnsan kültür yaratan bir varlıktır. Toplumunu, sanatını, inançlarını, tarihini, duygularını... olan bir canlıdır. Bir yetkili bana, "çevre felsefesine ihtiyacımız yok" demişti (Felsefeyi boş gevezelik sanan, felsefe özürlü bir arkadaşımızdı, anlaşılan). Oysa, bu anlayış da bir felsefe içeriyordu, çevremizi, dünyada egemen olan yöntemlerle düzenleyebileceğimiz

inancını taşıyan bir görüş: Yazımın başından beri bunun eksik, özürdür bir görüş olduğunu tartıştım. Doğanın sesini, kendimizce, kendi kültürümüze göre duymamızı engelleyen, dolayısıyla çevremizle sağlıklı etkileşim ve haberleşmeye ket vuran bir bakış tarzıdır bu. Bence, kıyametten kurtulmaya çalışırken, farkına varamadığımız bir kıyameti çıkarıverir karşımıza. Doğa kendi sesini dinlemeyeni, dinlemez çünkü.

ÇEVREMİZE BAKTIĞIMIZ ÇERÇEVE

Çevremize belli bir çerçeveden bakıyoruz. Çevremizle olan ilişkimizi hep bir çerçeve içinde anlıyoruz. Çerçevemizi, bakış tarzımızı, inançlarımızı, kültürümüzü, tarihimizi, bilgilerimizi oluşturuyor. Çevremizle görüyoruz. Bu savımız ne anlama geliyor çevre sorununu anlamada? Çevreyi kurtarmak, kirletmek gibi görüşler, hiç tartışılmayacak, doğrulukları kesin, başka bir biçimde düşünülmemeyen, seçeneği olmayan görüşler değil. Çevremizi ne adına koruyacağız? Niçin havanın kirlenmesini istemiyoruz? Dünyada hayat sürsün diye. Pekli, sürsün de, nasıl bir hayat sürsün? Eskisi gibi bir hayat mı? Şu, aman vermez sorunlarla dolu gezegenimizde insanın başına gelmiş en büyük sorun bu mudur (Okur, burada, insanın binlerce yıldan beri yaşadığı haksızlıkları, zulmü, sömürüyü anımsasın!)? Çevre sorunu diye ortaya konan sorunların, bir "kıyamet tellallığı" tarzında sunulduğu oluyor. Dünya yakında hava kirlenmesi, apansız gelen iklim değişiklikleri ve enerji krizi yüzünden ortadan kalkacaktır. Böyle bir beklenti içine sokuluyor insanlar. Kurtuluş olarak, çeşitli önlemlerin yanında, enerji tüketiminin azaltılmasını, nüfus artışının ortadan kaldırılmasını, ekonomik büyümenin durdurulmasını öneriyorlar. İnsanlar, kendi kendilerine yetecek biçimde, çok basit bir teknolojiyle, doğa kaynaklarını gereksiz yere tüketmeden, küçük topluluklarda yaşayacaklardır. "Küçük güzeldir" diyorlar. Çevre sorunlarını başımıza bu denetlenemez teknolojik üretim, gereksiz ihtiyaçlar üreten piyasa ekonomisi açmıştır. Bu yazıda ayrıntısına girmeyeceğim, bu ve buna benzer görüşler, **çerçeveler**dir, hep: Çevre çerçeveleri. Mühendisler, çevre uzmanları da, çoğu kez farketmedikleri, yeterince sorgulamadan kabul ettikleri çerçeveler kullanıyorlar (Bu yazıyı yazan biri olarak, ben de bir çerçeve kullanıyorum muym acaba? Evet, kendisi de dahil olmak üzere çerçeveleri sorgulayan, eleştiren bir çerçeve). Korunacak çevrenin nasıl bir doğa, insan, kültür anlayışıyla ilgili olduğunun farkında değil. **Çevre sorunlarının toplumsal sorunlar olabileceğini akıllarına bile getirmiyorlar.** Onlar için havadaki oksijen oranını korumak, denizde, karada ve havadaki canlıların yaşamlarını sürdürmesine yardımcı olmak cabası, anlamlı bir çevre mücadelesi için yeterlidir. Fabrika bacalarına filtre takmak, atıkların zararlarını önleyecek fiziksel, kimyasal, biyolojik önlemler almak, çevreci olmaya yeter mi? Çevre günleri düzenlemek, çocuklarımıza çevremizi temiz tutmalarını söylemekle iş biter mi? Bunları yapmayalım demiyoruz. Bunları yaparken ne anlama geldiklerini anlayarak yapalım. Doğanın sesini duyarak do-

FOTOĞRAFIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Haz.: CEVDET ÇAĞAN

Geçen sayıda yayınladığımız alttaki fotoğrafta, inek gübresi üzerindeki pilobolus mantarının genç spor kesesi taşıyıcıları görülüyor. Bu mantarların ışığa çok duyarlı olduğu biliniyor ve büyümelerinde meydana getirdikleri yapıda aldıkları ışığın etkisi hemen gözlenebiliyor.

Bu sayıda da alttaki fotoğrafı ilginize sunuyoruz.

ğayla söyleşiyi başararak. Nasıl bir çevre istiyoruz? Korunacak çevre nasıl bir çevre olacak? Nasıl bir dünya istiyoruz? Kimin yönettiği, hangi müziklerin dinleneceği, nasıl bir bilimin yapılacağı dünya? Çevremizin içerdiği insan ve hayat anlayışını farketmeden çevreyi korumak yeterli midir? Hayatı korumak. Ama hangi hayatı? Nasıl bir hayatı?

İşte, çevreye bakışımızı belirleyen çerçevelerimizi sorgulamak, eleştirmek, nasıl bir insan ve hayat anlayışıyla ortaya atıldıklarını araştırmak, irdelemek, sağlıklı bir çevreciliğin temel ilkeleridir, diye düşünüyorum. Geçmişine, kültürüne, coğrafyasına uygun çerçevelerden gören, çevre beklentileri, talepleri olan yaratıcı çevre insanları gerek. **Çevre çocukları.** Çevreyi **değiştirerek, düzenleyerek koruyan**, geçmiş, geleceğe yönelik projeler ve düşüncelerle yaşayanlar.

Çevresini anlayacak kendi çerçevesini oluşturamış, bundan dolayı da çevre sorunları diye bilinen sorunların ne demek olduğunu başta çerçevelere göre yazılmış kitap ve yazılardan öğrenen, doğa, toplum, insan, kültür bağıni kavrayamayan insanların korumaya çalıştığı çevre bizim değildir. **Çevre sorunu**, bilmem hiç düşünülüyor mü, **bir kültürel kimlik sorunudur.** Kendi kültürüne, insanına, yaşamına sahip çıkamayan bir toplumun çocukları, ellerinde torbalarla deniz kıyısındaki çöpleri toplayarak çevrelerini koruyamazlar. Çünkü, kendi yaşama bi-

çimlerine özgü, korunacak çevreleri yoktur. Çünkü, çevre yalnızca doğal çevre değildir. Pırl pırl bir doğada, kültürel kimliğini yitirmiş, kendine özgü duyma, düşünme, bilim yapma özerkliği olmayan insanların çevre sorunu olur mu? Fabrikalar atıklarını süz-seler, doğa kirlenmese, trafik düzenlense, enerji sorunu ortadan kalksa, çevre sorunları çözülmüş olacak mıdır? Çevre sorunu, insanın yirminci yüzyılın sonunda karşılaştığı bir **yaşama sorunudur.** Eskilerin o ünlü "kendini tanı" sözünü, şöyle değiştirerek düşünmeye çalışalım, öyleyse: Çevreni tanı".

Kıyametin nasıl kopacağı konusunda sayısız senaryolar yazılabilir. Yazılmış olan senaryoların görmezden geldiği kıyamet, bu yazıda tekrar tekrar söylediğim gibi, doğanın sesini duyamadığımız, kültürümüzle haberleşemediğimiz, geçmişimizle geleceğe dayalı bağlantılar kuramadığımız, düşünceyle duygularımızı, bilimle sanatı birleştiremediğimiz bir dünyada, insan türünün, binlerce yıllık serüveni sonucunda geldiği yere uygun olmayacak biçimde yaşamasıdır. Manevi kıyamet deyin isterseniz, kültürel kıyamet ya da, kimliksizliğimizin yarattığı kıyamet. Düşünce kıyameti. Böyle bir kıyamet olur mu demeyin; neyi, nasıl, neden düşündüğünü bilemeyen insanların koruduğu çevre yaşamaya değer mi? Düşünemeyen insanların sürdürdüğü yaşam, insana yakışır mı? Kıyamet çoktan kopmuş olmaz mı böyle bir dünyada?

Cesareti olmayan insan, keskin kenarı olmayan bıçağa benzer.

Benjamin Franklin

"Maalesef henüz o hizmeti veremiyoruz." "Genel Müdürlük'le bağlantımız kesik olduğu için işlem yapamıyoruz beyefendi." "İmkânımız olsaydı yetiştirmez miydik efendim?" "Şimdilik bunu yapamıyoruz ama yakında inşallah." "Tabii, biz de isteriz ama o kadar kısa sürede olmaz..." Bu sözleri hiçbir Yapı Kredi'de duyamazsınız. Çünkü tüm Yapı Krediler, Super Electronic Tele-İşlem sistemiyle hizmet verir.

Super Electronic Tele-İşlem, Yapı Kredi'nin, dünyanın önde gelen birkaç bankasıyla eşzamanlı olarak başlattığı, yeni ve en ileri elektronik sistemdir. Super Electronic Tele-İşlem, Yapı Kredi'de, Türkiye'nin en iyi eğitilmiş, bilgi ve beceri düzeyi en yüksek bankacıları olan Yapı Kredililer'le bütünleşmiştir.

Super Electronic Tele-İşlem, Yapı Kredi'nin her şubesinde bir banka merkezi olarak çalışabilecek mükemmelliğe ulaştırdı. Bütün bankacılık işlemlerini, her şube kendi bünyesinde yapabilir.

Yapı Kredi bugün Türkiye'de, Super Electronic Tele-İşlem'le hizmet veren tek bankadır. Yapı Kredi'yi seçen herkes, dünyanın ve Türkiye'nin her yerinde, her zaman Yapı Kredi'den tam hizmet alır, "Yapı Kredi İmkânlar Dünyası"nın benzersiz kolaylıklarından yararlanır.

Siz de artık Yapı Kredi'ye gelmelisiniz. Çünkü Yapı Kredi ile diğer bankalar arasında çok büyük farklar var. Burada Super Electronic Tele-İşlem var, Burası Yapı Kredi!

Burası Yapı Kredi.

YAPI KREDİ
"hizmette sınır yoktur"

- Alo? ..

- İyi günler. Buyrun...

- Buyrun.

- Ah!.. Maalesef henüz değil..

- Nası? Ne cevabı?

- Olur mu? Bağlantı olmadan nasıl işlem yapılır beyefendi?

- O hangi şubemden işlem yaptığınıza bağlı.

- İnşallah yakında olacak.

- Siz neyi diyorsunuz beyefendi?!

- Yok.

- ...

- İyi günler.

- Hizmetlerimizle ilgili birkaç bilgi almak istiyordum.

- Mesela sizde bir hesap açırsam, dünyanın herhangi bir yerinden hesaba ulaşabiliyor muyum?

- Peki, adresinize her ay Vadesiz Hesap Bütümlerini gönderiyor musunuz?

- Peki, mesela şubemiz Genel Müdürlük'le bağlantısı kesilse, yine de işlem yapabiliriz değil mi?

- Peki havale?.. Anladığı yanı şubemizde yerne ulaşılıyor mu?

- Yani her şubemizde aynı sistem yok mu?

- O zaman sizde vevne var, vevne yolu var, hesap kartı var, petri var, pötür var, tik tik var.

- O zaman sizde Super Electronic Tele-İşlem yok.

- E nasıl olur hatırladığı orası Yapı Kredi değil mi?

- Pardon, pardon.

